

ĪJABA POLITIKAS TEORIJA

Ainārs Dimants, *Dr. phil.*, Biznesa augstskolas *Turība* profesors, LU FSI vadošais pētnieks

Ivara Ījaba *Politikas teorija: Pirmie soļi* ([2017] Rīga : Lasītava) ir gaidīta, vērtīga un apgaismojoša grāmata, jo, kā norāda pats autors, „šī ir praktiski pirmā grāmata latviešu valodā par mūsdienu politikas teoriju (neskaitot tulkojumus)”. Uz grāmatas vāka viņš sevi nosauc „par brīvi praktizējošu latviešu politologu”, neizceļot, ka ir politikas zinātnes doktors (*Dr. sc. pol.*), LU asociētais profesors un Politikas zinātnes nodaļas vadītājs. Toties turpat līdzās nodrukāta autoritatīva *Dr. h. c. iur.* Egila Levita uzslava: „Dr. Ivara Ījaba grāmata ir lielisks ievads politikas teorijā. Autoram ir izdevies labi argumentēts, viegli un interesanti lasāms pārskats par galvenajiem pamatjautājumiem un pētniecības objektiem, ar ko nodarbojas politikas zinātne ..”

Katram no politikas jēdzieniem – politika (1), vara un leģitimitāte (2), politiskā kopiena, nācija, kosmopolitisms (3), valsts un suverenitāte (4), pilsonība (5), vienlīdzība (6), tiesības (7), brīvība (8), taisnīgums (9), demokrātija un pārstāvniecība (10), kopiena, kultūra, identitāte (11) – šai grāmatā veltīta sava nodaļa, un tā labi papildina „jebkuram politikā ieinteresētam pilsonim” līdz šim pieejamās politologu uzziņas par minētajiem jēdzieniem: apgrieztā secībā – *Dr. sc. pol.* Arta Pabrika *Politikas mazo leksikonu* (2006), *Dr. habil. phil.* Miķeļa Ašmaņa *Politikas terminu vārdnīcu* (1999), *Demokrātijas pamatus* *Dr. phil.* Eināra Semaņa redakcijā (1993).

Un var tikai pievienoties arī nākamajam E. Levita atzinumam: „Politiskajai zinātnei ir raksturīgi, ka tās priekšmets un skaidrojumi lielā mērā ir atkarīgi no konkrētās teorijas, kuru attiecīgais zinātnieks pārstāv. Šeit Dr. Ījabs koncentrēti izklāsta svarīgākās un ietekmīgās teorijas un to politikas skaidrojumus, un neuzkrītoši dod tiem arī savu vērtējumu.”

Tad kādu politikas teoriju pārstāv I. Ījabs? Jeb, alegoriski izsakoties Fjodora Dostojevska vārdiem no *Brāļiem Karamazoviem* Jāņa Medeņa tulkojumā: „*Zemes taisnības priekšā*

norisinās mūžīgās taisnības darbība. Te radītājs kā pirmajās radīšanas dienās, beigdams katru dienu ar uzslavu: „Tas ir labi, ko es esmu radījis,” – raugās Ījabā un atkal lielās ar savu radīšanu. Un, Ījabs, teikdams to kungu, kalpo ne vien viņam, bet pakalpos arī visai viņa radībai no dzimuma uz dzimumu un mūžīgi mūžam, jo tam viņš bija izraudzīts. Ak, kungs, kas tā par grāmatu, un kas tā par mācību!” Vēl jo vairāk, autors grāmatas *Ievadā* uzsver, ka tā „ir drīzāk pārskats, nekā oriģināls pētījums politikas teorijā, tā noteikti atspoguļo manas prioritātes un subjektīvo skatījumu uz politikas teorijas problēmām”.

Pēc tiesas un taisnības, trīs lietām I. Ījaba grāmatā ir vērts pievērst pastiprinātu uzmanību.

Pirmā lieta ir pēdējās nodaļas *Politika kā prakse* un arī visas grāmatas noslēguma secinājums, ka „politikim neizbēgami var nākties pieņemt apzināti amorālus lēmumus, kas neklūst mazāk amorāli arī tad, ja tiem nav labākas alternatīvas”. Šis būtībā pareizais un šķietami triviālais secinājums, ko autors ir attīstījis arī savā publicistikā žurnālā *Rīgas Laiks* u. c., tomēr ir visai drosmīgs it īpaši latviešu politisko debašu kultūrā, kas kopumā, varētu teikt, slietas „pēc kaut kā cēla, nezināma”. Plašākā sabiedrībā politikas izpratnē arvien pietrūkst sajēgas, ka politikas īpašā, vajadzīgā funkcija sabiedrībā ir kārtot varas jautājumus – tās deleģēšanu un kolektīvi saistošu lēmumu pieņemšanu, tātad arī **efektīvu** varas nomaiņu un pieņemto lēmumu īstenošanu: „Vārga, nespējīga vara nevar būt leģitīma neatkarīgi no tā, cik ļoti tā vēlas kalpot cilvēkiem.”

„Politika darbojas ar noteiktu sociālo „materiālu”, proti,” norāda I. Ījabs – „varu”. Un skaidro: „Ja dažiem nebūtu naudas vairāk kā citiem, ekonomiskā aktivitāte apstātos; tie, kam tās nav, var censties to iegūt. Arī politika nebūtu iespējama, ja vieni nebūtu „pie varas”, bet citi – nē. Ja vara būtu starp cilvēkiem sadalīta pilnīgi vienlīdzīgi (par ko reizēm ir

sapņots), par to vairs nebūtu konkurences. Tad „pie varas” būtu reizē visi un neviens.” Tomēr, „lai cik milzīga nebūtu naudas un varas loma mūsu sadzīvē, izteiktu tieksmi pēc tām ļaudis bieži uzlūko kā morāli peļamu. „Naudaskāri” un „varaskāri” uzskata par netikumiem – par spīti tam, ka bez naudaskāriem un varaskāriem cilvēkiem mūsu vidū sabiedrības dzīve vienkārši apstātos”.

Tieši šis politikas un morāles dilemmas atklātais un uzsvērtais risinājums ir raksturīga un uzteicama grāmatas iezīme, tostarp norādot: „Vēl vairāk: no profesionāla politiķa mums ir tiesības pat *sagaidīt*, ka viņš noteiktās situācijās būs spējīgs rīkoties amorāli. Turklāt normālam, saprātīgam un atbildīgam cilvēkam tā nebūt nav vienkārša lieta: spēt apzināti rīkoties amorāli kāda svarīgāka uzdevuma vārdā. Protams, cilvēki mēdz rīkoties amorāli savtīgu interešu, muļķības un neapdomības vārdā. Tomēr ne katrs ir spējīgs uz apzinātu, atbildīgu un sistēmisku amoralitāti valsts un sabiedrības interešu vārdā. Jo īpaši grūti tas ir gadījumos, kad par šo rīcību nākotnē var pienākt atmaksa – turklāt pelnīta atmaksa.” Lūk, tā.

Te, protams, atkal nonākam pie varas leģitimitātes jautājuma: „Leģitimitāte prasa kalpot cilvēkiem saskaņā ar pašu cilvēku apsvērumiem par savām interesēm un vērtībām. Leģitīma vara nevar kalpot tādām „cilvēku interesēm”, kas neatbilst pašu cilvēku apsvērumiem par tām.” Un te nu skaidrības labad, lai latviešu sabiedrībā mazinātos iluzori aicinājumi visiem „vienoties” par visu, arī šajā nodaļā būtu vietā runāt, vismaz iestarpināt, par zināmiem un neizbēgamiem vērtību konfliktiem starp cilvēkiem ar, piem., liberālām un konservatīvām vērtībām, līdzīgi, kā tas ir darīts citās nodaļās.

Otra lieta, kas pievērš uzmanību, bet šoreiz pārsteidzoši negatīvā nozīmē, ir tā, ka grāmatā nez kāpēc ir apieta, nav pat pieminēta un kur nu vēl izvēsta demokrātiskas politikas teorijai un praksei vispār, un Latvijas autoritāro tendenču gadījumā pavisam konkrēti, izšķiroši svarīgā politikas teorija par varas dalīšanu starp likumdevēju, izpildu un tiesu varu – viens no demokrātijas pamatprincipiem (ne jau tikai vairākuma vara un regulāras vēlēšanas!), sākot

no Aristoteļa, Cicerona un Monteskjē. Lai gan, atbilstoši vairākiem politikas vērojumiem, atzinumiem un ierosmēm, mūsu parlamentārajā valstī šī tēma neapšaubāmi joprojām ir ārkārtīgi aktuāla, sākot jau no brīvvalsts – pirmās neatkarības un pirmās demokrātijas – laika, kad jau pirmais Valsts prezidents Jānis Čakste, runājot par kompetences jautājumu demokrātijā, pamatoti satraucās: „... katram amatam vajadzīgas zināšanas, nenormāli ir tas, ka katrs parlamenta loceklis uzskata sevi par spējīgu būt par ministru un valsts dzīves kārtotāju, pakāpeniska pacelšanās uz augstākiem amatiem garantē labāku lietu saprašanu un veikšanu, **parlaments nekad nedrīkst jaukties administrācijā** [pasv. mans – A. D.], Latvijā deputāts pa lielākai daļai maz izglītots, pēc Aristoteļa–Monteskjē principa tā varētu arī būt, tikai tiem vajadzētu aprobežoties ar kontroli” (cit. pēc Čakste, Jānis [1999] *Taisnība vienmēr uzvarēs: Atziņas. Runas. Dokumenti. Raksti. Vēstules*. Rīga : Jumava, 37). Iznāk, ka I. Ījabam temats par varas dalīšanu nav svarīgs arī uz „oligarhu sarunu” fona, bet šāda nostāja jau rādās pārāk ciniska, nepiemērota un pat nepiedienīga Džona Stjuarta Milla esejas *Par brīvību* (1859) pirmā latviešu tulkojuma (2007) autoram.

Trešā lieta – ir saprotami, bet nešķiet īsti pamatoti grāmatā vērojamie centieni „konservatīvisma” un „nacionālas valsts” vietā lietot jaunvārdus „konservatisms” un „nācijvalsts”. Pēdējo I. Ījabs gan argumentē ar „Latvijā pieņemto nozīmi” (248. lpp.). To varētu atrunāt zemsvītras piezīmē, bet diez vai tas ir pietiekams attaisnojums mainīt terminoloģiju. Domājams, ka no vācu valodas (*Nationalstaat*) ienākušā vārda aizstāšana ar ieviesumu no angļu valodas (*nation state*) var radīt tikai sajukumu ļaužu galvās, jo abās valodās tie apzīmē vienu un to pašu, un patiesībā jātiecas pēc tā, lai latviski izpratne neatšķirtos, necenšoties lieki izgudrot no jauna kaut kādu savu divriteni vai globusu.

Kopumā šī ir ļoti veiksmīga grāmata – tikai ar pāris trūkumiem –, kas ar savu bagātīgo saturu, teicamo lasāmību un racionāli pragmatisko pieeju noteikti pelnījusi ievērojamu lasītāju atzinību.